

„Here – my flowers.” Conservation and restoration
of Jadvyga Nalivaikienė’s collection
Marija Kuodienė, Eglė Piščikaitė, Algimantas Vaineikis

Jadvyga Nalivaikienė is one of the most famous self-taught Lithuanian folk painters from the second half of the 20th century. Born in 1897, she began painting after turning 60, with her most intense period of work being 1961–1969. During this unbelievably brief interval, she painted more than a hundred paintings in oil on ordinary tablecloth and soft cardboard nailed to a subframe made of thin, in places connected, strips of wood. Part of Nalivaikienė’s collection kept at the LNMA was conserved at the Pranas Gudynas Centre for Restoration,

in total – 22 paintings. The works were already in a critical condition. Staff from the Scientific Research Department, easel painting and graphic art restorers conducted research, cleaned the paintings, restored and conserved them before they were reframed. The paintings are not described or dated, they have simply been painted from a deep inner calling, in a childlike manner, but are therefore full of unique, individual expression. These are true flowers of her talent, appealing for their simplicity and imagination, a love for nature and point to a buoyant spirit for living.

„Va – mano žiedai.” Jadvygos Nalivaikienės kolekcijos konservavimas ir restauravimas

Marija Kuodienė, Eglė Piščikaitė, Algimantas Vaineikis

Jadvyga Nalivaikienė – žymiausia XX a. antros pusės lietuvių liaudies savamokslė tapytoja. 1963 m. Vilniuje surengtos personalinės parodos atidarymo proga menininkė prabilo nepaprastai jautriais žodžiais: „Sena šaknis darže buvau, o jaunimas atbėgo, palaistė, ir aš ėmiau žaliuoti. Va – mano žiedai.” Dailininkės primityvistės kūryba žavėjo tapytoją Augustiną Savicką, grafiką Petrą Repšį, poetus Sigitą Gedą, Marcelijų Martinaitį ir kitus menininkus.

Didžiausias J. Nalivaikienės paveikslų rinkinys saugomas Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus (LNDM) Liaudies meno skyriuje.

1968 m. muziejus nupirko tris menininkės paveikslus: „Odesos uoste 1917 m.” (LM-1415), „Šeima – kaimo pirka” (LM-1416), „Autoportretas” (LM-1417). 1978 m. iš Mokslinio metodinio kultūros centro parodų fondo (dabar – Lietuvos nacionalinis kultūros centras) į muziejų buvo priimti 65 jos kūriniai. Iš jų į pagrindinį fondą pateko 30 paveikslų, 35 darbai atrinkti į pagalbinį fondą. Nuo 1984 m. muziejuje buvo laikinai saugomi du dailininkės sūnui, gyvenusiam Maskvoje, priklausę paveikslai „Sapnas” ir „Autoportretas su vyru”. 2003 m. paveikslai pateko į muziejaus rinkinį. 2001 m. nedidelį

portretą „Salomėja Nėris“ (Lv-1354) dovanoją muziejininkė Aldona Stravinskienė. 2013 m. įspūdingą J. Nalivaikienės darbą „Trys karaliai“ (Lv-1712) padovanojo menotyrininkė Gražina Martinaitienė. Visi 69 menininkės kūriniai yra suskaitmeninti, publikuoti Lietuvos integralioje muziejų informacinėje sistemoje (LIMIS).

J. Nalivaikienė ėmė tapyti sulaukusi per 60 metų. Intensyviausiai ji dirbo 1961–1969 m. Per šį nepaprastai trumpą kūrybos laiką nutapė daugiau kaip 100 paveikslų. Pirmieji jos darbai buvo eksponuoti 1961 m. vykusioje parodoje. 1966 m. publikuotame tekste kultūros tyrinėtoja Aušra Sluckaitė savamokslę menininkę apibūdino kaip „senyvą moterį, apsigobusią ryškiai žalia skarele, su ilgais pilkšvais mūsų bobučių rūbais ir dideliais veltiniais“. Šis tekstas ir šiandien suteikia daugiausia žinių apie primityvios dailininkės gyvenimą ir kūrybą.

Jadvyga Jonelytė-Nalivaikienė gimė 1897 m. birželio 25 d. Poškonių kaime (Švenčionių aps., Vilniaus gub.). Septyniolikos metų, prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą, ji kartu su broliu buvo nublokšta į Odesą. Ten ištekėjo už ukrainiečio laivo mechaniko Nalivaikos, augino sūnų. Būdama toli nuo tėvynės, ilgėjosi namų, gimtojo krašto gamtos. 1932 m., pažadinta nuostabaus sapno, kuriame pasirodžiusi Švč. Mergelė Marija paskatino ją tapyti paveikslus, ji nuėjo į Odesos turgų, nusipirko aliejinių dažų ir pradėjo tapyti. Vyras, pamatęs paveikslus, kuriuos ji slėpdavo už krosnies, pasijuokė ir supyko, kad be reikalo leidžianti pinigais. Teko atsakyti vaikystės svajonės ir širdžiai mielo užsiėmimo.

1957 m. J. Nalivaikienė su vyru grįžo gyventi į Lietuvą. Iškeitę butą Odesoje į butą Vilniuje, jie apsigyveno nedideliame name Užupyje, Filaretų g. 6. Gyveno pirmame aukšte, mažame bute. Menininkė buvo jautrios sielos, pamaldė, labai mylėjo gėles ir jas augino darželyje. Gyveno kukliai, kambaryje stovėjo metalinė lova, bufetas, komoda, rašomasis stalas, senas veidrodis, molbertas, fikusas. Kambariai buvo užversti paveikslais, didesni kabojo ant sienų. Šiame name ji gyveno ir tapė daugiau kaip dešimt metų. 1965 m. tapytojas A. Savickas apie jos paveikslą „Namas, kuriame aš gyvenu“ rašė: „Su šeiminingės rūpestingumu ji išskaičiuoja visas rožes, pinavijas, kurios apraizgė mažičius namo langelius.“ Mirė J. Nalivaikienė 1969 m. gegužės 12 d. Kambarėje tarp paveikslų buvo ir pašarvota. Palaidota Žvėryno kapinėse.

J. Nalivaikienė paveikslus tapė aliejiniais dažais ant stalo tiesiamos klijuotės, minkšto kartono, vinimis prikalto prie porėmio iš plonų, vietomis sudurtų medžio juostelių. Kartoną, kartais faneros plokštę, maišo drobę naudojo mažesniems darbams. Per ilgesnį laiką lūžo paveikslų porėmiai, dažai patamsėjo, vietomis ištrupėjo. Du ant klijuotės tapytus paveikslus teko susukti į rulonus. 2006 m. Prano Gudyno restauravimo centre šie darbai buvo restauruoti.

Tvarkant liaudies meistrės palikimą 2019–2020 m. Prano Gudyno restauravimo centre buvo konservuota J. Nalivaikienės kolekcijos dalis, saugoma LNDM, iš viso 22 paveikslai.

Kolekciją atgabenus į restauravimo centrą pirmiausia kūriniai atidžiai apžiūrėti ir įvertinti jų būklė. Paveikslai nufotografuoti, atlikti biologiniai, cheminiai ir kiti reikalingi tyrimai.

PAVEIKSLŲ, TAPYTŲ ANT AUDINIO IR FANEROS, RESTAURAVIMAS

J. Nalivaikienės paveikslai nutapyti XX a. 7 deš. Kūrinių būklė buvo kritinė. Vaizdinės ir nevaizdinės paveikslų pusės buvo apdulėjusios, drobės ir kartonai deformuoti ir mechanškai pažeisti. Dauguma pažeidimų atsirado tapytojais naudojant netinkamas medžiagas ir įrankius, ruošiant tapybos pagrindą. Liaudies meistrei buvo sunku ar visai neįmanoma gauti medžiagų iš tuometinių dailės fondų, taigi ji naudojo ūkinių prekių parduotuvėse įsigytas medžiagas (kartais liaudies meistrę dažais ir kitais dailės reikmenimis paremdavo A. Savickas). J. Nalivaikienė tapybos pagrindui naudojo įvairius medvilnės ir džiuto audinius, klijuotę, fanerą, statybinius ir kitus rūgščius kartonus. Porėmius susikaldavo pati iš neobliuotų lentų, net nauji jie netaisyklingi ir deformuoja pagrindą. Dažnai dailininkė tapydavo ant negruntuotos drobės, kur storas dažų sluoksnis suraukšlėdavo audinį, o plonas net neužpildė audinio akelių.

J. Nalivaikienė tapybai naudojo ir storą maišinį audeklą, impregnuotas jis pasidarė kietas kaip skarda. Įdomu, kad tapytoja savo paveikslus rėmindavo ir paspartuodavo pati, naudodama medžiagas ir įrankius, randamus ūkyje. Stambios viny, neobliuotas medis, šerpetotos kartono juostos, neaiškios kilmės klijai sukėlė nemažai mechaninių pažeidimų.

Jadvyga Nalivaikienė.
Autoportretas su vyru.
Apie 1960
Drobė, aliejus, 62x65,5 cm
LNDM, Lv-1376
Paveikslas iki restauravimo
Fot. Vilma Šileikienė, LNDM

Jadvyga Nalivaikienė.
Autoportretas su vyru.
Apie 1960
Drobė, aliejus, 62x65,5 cm
LNDM, Lv-1376
Kita paveikslo pusė iki
restauravimo
Fot. Vilma Šileikienė, LNDM

Nepaprastai meniški tapytojos darbai dėl storo dulkių sluoksnio, techninių ir mechaninių klaidų buvo sunkiai suvokiami. Gavus tyrimų išvadas, atidžiai apžiūrėjus ir aprašius kūrinius sudaryta tausojanti konservavimo ir restauravimo programa. Joje buvo siūloma dezinfekuoti kūrinius (jie buvo labai užkrėsti įvairių rūšių pelėsiams), pakeisti palaikius porėmius naujais paslankiais, išlyginti audinių ir kartonų deformacijas, užtaisyti mechaninius pažeidimus, nuvalyti paviršiaus nešvarumus, gruntuoti ir retušuoti netektis. Restauracinėje taryboje buvo svarstoma, kaip estetiškai pateikti kolekcijos paveikslus po

PAVEIKSLŲ, TAPYTŲ ANT KARTONO, KONSERVAVIMAS IR RESTAURAVIMAS

Kūriniai ant kartono labai pažeisti, nors autorės buvo įrėminti į savadarbius rėmelius. Laikui bėgant, rėmeliai deformavosi, kampų jungtys iširo, įtrūko ar lūžo jų kraštinės. Vinutės surūdijo, kai kurios visai neišliko. Kalimo vietose liko kartono įdubimų, skylučių, rūdžių pėdsakų.

Tapyta ant rudos spalvos nekokybiško kartono. Kūrinių paviršius nešvarus, dulketas, vietomis patamsėjęs. Tapyta plonu sluoksniu, kai kur pereinant į šiurkščią pastozinę tapybą.

to, kai jie bus restauruoti. Nutarta visus konservuotus ir restauruotus paveikslus rėminti vienos spalvos ir vieno profilio rėmeliu – kampainiu, kuris apsaugotų kūrinius nuo pažeidimų ir suteiktų kolekcijai estetinį vientisumą.

Laikantis tvarkymo programos buvo konservuoti, restauruoti ir įrėminti 22 paveiksliai. Tvarkant J. Nalivaikienės kūrinius bendradarbiavo mokslinių tyrimų skyriaus, tapybos ir grafikos dirbtuvių restauratoriai. Paveikslus ant drobės ir faneros tvarkė molbertinės tapybos dirbtuvių restauratoriai Birutė Miškinienė, Žymantė Kasperavičienė, Inga Petkutytė, Janina Bilotienė, Rūta Kasiulytė, Jūratė Derkintienė, Margarita Šimelionytė, Linas Lukoševičius ir Algimantas Vaineikis.

Pagrindo storis nevienodas: vieni kūriniai tapyti ant visai plono kartonėlio, kiti – ant kur kas storesnio. Ant plono pagrindo tapyta „Gandrai“ (Pg-247), „Pakrantė“ (Pg-239), „Namas, kuriame aš gyvenu“ (Lv-451). Laikui bėgant paveiksliai prarado lygumą, deformavosi, išsigaubė arba išsibangavo, pakraščiuose įplyšo. Kai kurių kūrinių kampučiai nutrūpėję, matomi kartono lūžiai. Dažų sluoksnyje atsirado įtrūkimų, smulkių ištrupėjimų.

Atlikti technologiniai tyrimai: išmatuotas laikmenos rūgštingumas, nustatyta pluošto sudėtis. Kartonų pluošto sudėtyje dominuoja medienos masė, rūgštingumas pH 4,0÷4,54. Remiantis technologinių tyrimų rezultatais, sudaryta restauravimo darbų programa. Kūriniai restauruoti.

Jadvyga Nalivaikienė.
Autoportretas su vyru.
Apie 1960
Drobė, aliejus 62x65,5 cm
LNDM, Lv-1376
Paveikslas po restauravimo
Fot. Vilma Šileikienė, LNDM

Pirmiausia valyti paviršiaus nešvarumai. Tapyba nuvalyta naudojant tirpalą, kurio pagrindas – paviršiaus aktyvioji medžiaga. Nevaizdinė pusė valyta švelniomis abrazyvinėmis medžiagomis, tokiomis kaip trintukai ir „Wishab“ milteliai. Suklijuoti pagrindo įplyšimai, atkurti trūkstami fragmentai, sutvirtinti lūžiai, popieriaus plaušais užpildytos skylutės. Autorinis kartonas sutvirtintas dubliuojant kokybišku kartonu. Kūriniai ištiesinti, vaizdo pažeidimai retušuoti.

J. Nalivaikienės kūriniai ant storo kartono „Žiemos naktis“ (Pg-244), „Rugiapjūtė“ (Pg-249), „Salomėja Nėris“ (Lv-1354), „Vestuvės“ (Pg-246), „Legenda“ (Pg-250), „Pajūrio legenda“ (Pg-243), „Jūratė ir Kastytis“ (Pg-1016), „Žmonės skraidys“ (Pg-237) dėl stabilaus pagrindo deformuoti nežymiai. Jie labiau pažeisti pakraščiuose ir kampuose. Čia kartonas išsi-sluksniaavęs, trupantis. Dažų sluoksnis nepažeistas, bet paviršius nešvarus, dulkėtas. Ypač

>
 Jadvyga Nalivaikienė.
 Nalivaiko su balandžiais.
 Apie 1960
 Drobė, aliejus, 66x42 cm
 LNDM, Pg-242
 Paveikslas iki restauravimo
 Fot. Vilma Šileikienė, LNDM

daug nešvarumų susikaupę dažų potėpiuose. Restauruojant valyti paviršiaus nešvarumai, suklijuoti ir sutvirtinti kartonų kampai. Skylutės užpildytos popieriaus plaušu. Kūriniai ištiesinti, vaizdo pažeidimai retušuoti.

Kaip jau minėta, autorinių rėmelių būklė ir jų estetinis vaizdas buvo prastas. Jie negalėjo apsaugoti kūrinių. Rėmeliai buvo vertingi nebent tik kaip to laikotarpio rėminimo būdo pavyzdys. Norint užtikrinti restauruotų kūrinių apsaugą ir paruošti juos eksponuoti parodose, J. Nalivaikienės kūriniai įrėminti į naujai pagamintus medinius rėmus.

Technologinius tyrimus atliko LNDM Prano Gudyno restauravimo centro technologė-chemikė R. Butkevičiūtė. Kūrinius restauravo šio centro meno kūrinių ant popieriaus restauratoriai J. Petrauskienė, D. Jonynaitė, E. Piščikaitė, R. Šimaitė, J. Blažytė-Denapienė, P. Zovė. Rėmus pagamino LNDM parodų dizaineris V. Šamkov.

Savamokslė dailininkė savo paveikslų nepasirašinėjo ir nedatavo. Ankstyvieji darbai – dideli, nutapyti aliejiniais dažais ant stalo klijuotės. Juose atsispindi svarbiausi 1960 m. įvykiai: dainų šventė ir palydovo skrydis į kosmosą. Šventiškus ir džiugius istorinius

momentus J. Nalivaikienė vaizduoja daugiafigūriose kompozicijose „Dainų šventė“, „Palydovas virš Vilniaus“. Nedidelės tautiniais drabužiais pasipuošusias figūras sukomponuotos į grupes, vaizduojamos miesto architektūros – šviesiai rausvos katedros, bokšto, Gedimino kalno – fone. Ramia nuotaika dvelkia paveikslai, kuriuose dailininkė perteikia pasivaikščiojimus prie Neries, Pilies kalno, Bernardinų sode, poilsį Valakampiuose, prie Žaliųjų ežerų.

Paveikslų koloritas melsvai žalsvas, vyrauja žalia ir mėlyna, ruda ir geltona spalvos, ramūs spalvų tonai ir atspalviai. Paveiksluose vilnia medžių žaluma, šviesą skleidžia melsvas dangus, ramybe dvelkia mėlynas Neries vingis. Daugiafigūriose kompozicijose žmonių figūras nesudėtingo vaikiško piešinio, sustingusios, pavaizduotos iš priekio arba iš šono. Dekoratyvias spalvų plotmes sujungia švelnūs ir minkšti spalvų potėpiai, kurie išryškina, suteikia gyvumo medžiams ir augalams. Savamokslė dailininkė geba sukurti harmoningą visumą, kupiną naivaus gerumo, poetiško ir tikro laimės jausmo. Darbuose „Lizdeika“, „Romos įkūrimas“, „Gedimino sapnas“, „Pajūrio legenda“ ji intuityviai primityviai menine kalba pasakoja legendas, vaizduoja medžioklės scenas „Meškos medžioklė“, „Susitikimas su lokiu“. Iš mažo formato darbų išsiskiria „Mergaitė parke“, „Šv. Petro ir Povilo bažnyčia“, „Rugiapjūtė“, „Čiuožykloje“, „Uogas renka“, „Žmonės skraidys“. Be galo atviri, šilti įsimylėlių jausmai išreikšti nedideliame kūrinyje „Meilė“, kuriame vaizduojama šokdama meilė susiglaudusi pora, papuošta alyvų kekėmis.

Reikšmingą J. Nalivaikienės kūrybos dalį užima portretai, kuriuose ji tapo save ir savo artimuosius. Portretuose atsispindi to meto portretinių fotonuotraukų įtaka. Portretuojamieji komponuojami paveikslų centre iki liemens, jų veidai išdidinti, nutapyti iš priekio. Jie apskriti, suplokštinti, skruostai parausvinti, akių žvilgsnis perteikia vidinę ramybę. Portretuose „Prie namo“, „Svajonė“ menininkė vaizduoja save su vyru rudų namų fone, tarp medžių, krūtinės uždengia žalsvai pilkais žolynais, krūmais, gėlių žiedeliais. Mylimo vyro veidą ji apgaubia raudonos ochros spalvos obuolių vainiku, ji vaizduoja tarp raudonų uogų, mažų rausvų paukštelių, su dviem baltais balandžiais rankose. Iš savo vestuvinės nuotraukos menininkė greičiausiai nutapė portretinę kompoziciją „Jaunavedžiai“. Jaunųjų figūras išsiskiria gėlyno, sodo fone, baltais

Jadvyga Nalivaikienė.
Nalivaiko su balandžiais.
Apie 1960
Drobė, aliejus, 66x42 cm
LNDM, Pg-242
Paveikslas po restauravimo
Fot. Vilma Šileikienė, LNDM

taškeliais virpantis jaunosios nuometas sukuria lengvumo ir švelnios gaivos įspūdį. Vėliau nutapytame portrete „Vyšnios žydi“ išsiskiria gausiai žydinčios rausvos vyšnių šakelės, žadinančios gražiausias svajones. Baltais žiedais pasipuošusios obelys švyti kompozicijoje „Laiminga šeima“, kurioje atskleistas troškimų ir laimės pasaulis. Paveiksluose širdies ir meilės jausmus, emocijas išreiškia sunkios violetinių alyvų kekės, balti piramidės formos kaštonų žiedai, iš įvairiaspalvių gėlių sukomponuotos puokštės. Gėlių žieduose skendinčios figūros dvelkia meilės romantika, užburia nuoširdumu ir grožiu.

Paskutiniai J. Nalivaikienės darbai nutapyti ant didelių tvirto kartono lakštų. Vaizdo monumentalumu išsiskiria didinga istorinės temos kompozicija „Odesos uostas. 1917“. Figūrinėje kompozicijoje „Žiema“ balto sniego danga, praminti takeliai, melsvame danguje lėtai plaukiantys balti debesėliai sukuria šaltos žimos įspūdį. Dailininkę pažadinęs sapnas perteiktas kompozicijoje „Sapnas“. Tamsaus mėlyno kolorito kūrinyje ji įamžino savo sapną, pasąmonėje pamatytą viziją. Kūrinyje „Autoportretas“ dailininkė vaizduoja save su palete ir teptukais rankose. Šone stovintis molbertas su paveikslu ir dviratuku važiuojanti maža mergaitė kalba apie tolimą praeitį, išsaugotą talentingos primityvios savamokslės menininkės mintyse ir kūryboje.

Vyresniame amžiuje, iš gilaus vidinio pašaukimo, vaikiška ranka nutapyti savitos individualios raiškos J. Nalivaikienės paveiks-lai – išsiskleidę jos talento žiedai – patraukia paprastumu ir vaizdingumu, meile gamtai, pakilia gyvenimo dvasia.